

V. A franciák elegiája.

Franciaország irodalma a Provence verőfényes völgyeiben, a Garonne kies partjain csirázott. Ez a troubadourok költészete, a szerelem és a vidor, háborítlan élvezet költészete volt. Lyrai költészet volt ez főkép, míg egyidejűleg éjszaki Franciaországban az eposz kezdeményeztetett, csakhamar a virágzás kitünő fokát érven el. Azonban a költészet itt is, ott is romantikai volt a szó legszorosabb értelmében; a „csudás regevilág“¹⁾ mindegyikéből felénk nevet; itt mint ott ugyanazon lágymagy, langymagy „holdvilágos varázséj“²⁾ uralkodik. Lágymagy érzelmiség ezen elolvadó szüleményei mellett vannak azonban a troubadouroktól oly költemények is, melyek tartalma kiválólag szemlélődő. Ezen „Sirventes“ nevű dalok igen különbéle tartalma, de főleg politikai jellemű kanzonok voltak. Egyesekben a reflexio annyira kifejtett, hogy azokat az ós ujkor legjelesebb elegiái közé sorolhatjuk. E költemények fejlődésében fényesen tükröződik a korviszonyok változása, mert eleinte hölgyeik és uraik dicséretére lévén szánva — honnan nevük is eredt — a költők később ezen formát használták, hogy benne éles gúnynyal és haraggal fejezhessék ki feddéseiket. Guiraut de Borneil p. o. gyászolja a társadalmi élet hanyatlását, és a jelenkor ezen borús képe ellenében, igaz

^{1 2)} Ezen két kifejezéssel igen helyesen jellemzi a romanticismust Tieck — a német romanticismus feje.

művészi módon a szebb, de fájdalom! rég eltűnt hajdankort tünteti föl. Eme valóságos elegiai panaszokkal szemben áll egy csoport féktelenségteli dac- és harcdal, p. o. Peire Cardinaléi, melyekben a nemesség és papság dölyfét merész retorikával és föllengő nyelvvel korbácsolja — de ezen költemények egészen körünkhöz tartoznak, mivel a szemlélődés az epikai előadást teljesen háttérbe szorítja. A szerelmet szintén Sirventesekben látjuk megdaldolva, melyek reflektáló jellemüknél fogva az elegia körébe valók; ilyenek Guillem de Cabestaing szerelmi panasza. De bármily gazdagon fejlődött is a lyra a legrégebb időkben déli Franciaországban, és a XIV. század óta az éjszakiban is: mégis a francia élet és e nép jellege nem volt alkalmas a nyugalmas reflektáló költészet kifejtésére. A dalnok - király, IV. Henrik, és később I. Ferenc a „tudományok apja“ kormánya alatt, az élet Franciaországban, a sors minden csapásainak dacára is oly vidám, oly lovagias vig és kalandos - mulatságos volt, hogy támadhatott ugyan oly hevesvéri, kecs és nyersséggel vegyült, frivol költő mint Clement Marot († 1554), de egy Tibull, vagy Byron nem. Még ama, nagy öntetszelgéssel úgy nevezett „hetevény“ (la Pleiade française) is csak a régiek szellemtelen cafrangos utánzásában lelte kedvét; érdeme, különösen Rousardé csakis a nyelv rostálásában s tökélyesbitésében fekszik — de nem volt képes oly műformát meghonosítani, melynek tökélyesbitése körül oly magas talentumok fáradoztak.

A XVII. század, XIV. Lajos dicsőséges kora az ugynevezett francia classicismust virágzásra hozá. Bennünket csak annyiban érdekel, hogy elegiákat teremtett. De ezek nem válnak nagy örömeinkre. Ha a lyra már I. Ferenc korszakában az udvar izléstelen szolgálójává s hizelgőjévé sülyedt, úgy most még sokkal nagyobb mértékben.

A nép életével elvesztette az összefüggést, ma-

gányosan eltartott üvegházi növénynél egyéb nem volt. Találunk ugyan ezen korban is elegiáknak nevezett költeményeket, de azok csupán csak unalmas, gépileg összerakott panaszok voltak, melyek az alexandrini vers száraz és szellemtelen formája által még jelentéktelenebbé és hatástalanabbá váltak. Dacára ennek ezen és hasonló költemények a külföld mintául tekintettek, p. o. a magyar iradalomban is (Bessenyei, Ányos stb.) E korszak lyrájának könnyelmű jelleme és értéke a „könnyed költészet“ (poesies fugitives) vagy „társasági vers“ (vers de société) kitételek által találóan fejeztetett ki. E nevek egyike sem illik az elegiára, melynek komoly eszmefolyamata, a kicsinyes érdekeken fölül való állása azon elnevezésekkel mérőben ellenkeznek. Két századnak kellett még elmúlnia, mielőtt a francia költészet és főkép a lyrai, az ugynevezett classicismus jármát lerázhatta, és az egyszerű mesterkéletlen természet ösvényére léphetett.

Ez a XVIII. század vége felé történt meg, midőn a francia életre nézve valamint minden társadalmi viszonyokban, úgy a költészetben is ujjaszületés állt be. Eme fordulat első megpendítője André Chenier (1762—1794), a rém uralom egyik leg-sajnálatra méltóbb áldozata. A forradalom harcias szelleme klasszikai és örökké nagyszerű kifejezését ama lelkesítő indulóban lelé, melynek merész szabadsági örömezőne a sziveket elfogá s varázshatalmulag magával tovaragadá — a Marseillaisében, mely magas költői becsénél fogva a különben jelentéktelenebb Rouget de d' Isle († 1835) nevét halhatatlanítá, és őt minden kor első költői közé helyezé. Ezen viharos idő ellenkező, lágy elegiai oldalát pedig Chenier képviselé, egy gyöngéd érzelmű, mély költői tehetség, ki jeles idylljei által — melyekben Franciaországban, egyedül találta el Theokrit hangját — még inkább pedig elegikus költelmei által megérdemlett babért aratott. Ő volt az első, ki a klasszikai versforma

merev békóin tágitott, és annak szabadabb, természet-szerűbb mozgást kölcsönzött, miáltal az a kedély nyilatkozataihoz, és az érzelmek változásához könnyebben hozzásimult. Ezen tulajdonokkal ellátva, Cheniernek nagyszerűt kellett alkotnia, ha megfelelő tárgyakhoz fordul vala. A forradalom rémségei s embertelenségei, — számos nemes és kitünő férfi erőszakos halála, — korának bánata általában: ez költészetének tárgya. Lamartine a Girondiak történetében méltán kiemelé „La jeune captive“ című költeményeit, mert a Marseillaiseen kívül ez az egykoru francia irodalomnak kétségkívül legjelesebb tüneménye.

A forradalom izgatottsága után bekövetkezett szélcsend az elegiai költészetre nézve előnyös volt, és mindjárt az akkor legkedveltebb költőben, Parnyben († 1814) oly elegikussal találkozunk, kinek kecsessége kortársai részéről a francia Tibull nevet szerzé számára. Parny azonban később szép tehetségét egészen aljas, frivol költeményekre („La guerre des dieux anciens et modernes“ stb.) pazarlá, mi által elegiái is szenvedtek, kecsük és természetűségük mesterkéltszint nyervén.

A Bourbonok által visszatértek a régi, rég túl-élt viszonyok, és azonnal buzgó párthiveket nyertek politikában és irodalomban. E kor és kormány jellemének egészen megfelelt Chateaubriand keresztyén, romantikus költészete; ő maga ugyan nem irt elegiákat, de egyéb költői műveinek elegiai hangja s számos hasonlithatlan szép festései által nagy hatással volt azokra nézve is. Amellett elbeszélései annyira reflectáló szelleműek, — prózája számtalanszor annyira megközelíti a költői műformát, hogy neki, mint apja a természet romantikájának, követőire hathatós befolyást kell tulajdonítanunk. Mindenek előtt barátjára, Alphonse de Lamartine-re (szül. 1790), kit „Chateaubriandnak versekben“ lehetne méltán nevezni.

Költeményeinek ünnepies, érzelmes, habár némileg egyforma hangulata, nemzetére vonzó bájjal hatottak, mely már „Méditations“-eivel történt első föllépése alkalmával (1820) valóságos lelkesültséggel nyilatkozott. A „Nouvelles méditations“ és a „Harmonies“ tetőzték dicsőségét. Lamartine egyszerre hevesvérü népe kedvencköltőjévé lön. Ő főleg az előkelő világ ájtatos hiveinek költője.

Eszmeköre nem igen tág, hanem rendelkezésére áll a nyelv kimondhatlan varázsa és ama lágy mélaság, mely még a legmindennapiasb gondolatot is megszépíti; bir a retorika azon folyamatos, mindent előzőnlő és magával ragadó hatalmával, mely mindenkit megkap és lebilincsel. A szerelem fájdalma, az isten és a természet csudálata: ezek szemlélődésének kiváló tárgyai. Azért hasonlítja össze érzéseit oly gyakran a természet tüneményeivel p. o. az „ősz“-ben:

Midőn a természet már haldokolni kezd,
Az ősz borúja vonz magához engemet;
Baráti bucsú ez, s az ajkon végmosoly,
Mielőtt a hideg halál megérkezett.

A lét egéről is ekkép bucsúzik el
Lefolyt napok megett az eltünő remény,
Multamba nézek, és nyugodt vagyok, habár
Mi kéj s öröme volt, nem élvezhettem én.

Ha elhullt a virág, szellő és napsugár
Fogják fel illatát, melyben bucsúja szóll;
És én, ha elhalok . . . ha lelkem égbe száll,
Mint egy hang rezgek el a bú húrjairól.

(ford. Beöthy Zs.)

Ezen bánatos hangjával párosul még ama borús határozatlan vágyódás, mely soha ki nem elégíthető mert soha kielégíttetni nem kíván; ismeretlen távol-ságok felé azon sürgetés, mely a jelen század elején

mint „világfájdalom“ a romanticismus alaphangját képezé. ¹⁾

E vágyódás határozatlansága azonban egy veszélylyel jár, melyet Lamartine egészen ki nem került: a szemlélődés elnyomja a költemen lyrai jellemét, és így állanak elő ama sajátságos philosophiai költemények, melyek a didaktikai költészet határait nagyon megközelítik. Ezen veszélylyel még egy másik van összeköttetésben, melynek Lamartine későbbi műveiben egészen áldozatul esett: ez a kiállhatatlan szószaporítás, melybe gyakran a legszimplább gondolat burkolózik, — és ez oly hiba, mely főképen ezen reflectáló költészetben gyakori, sehol azonban oly kiállhatatlan és a költemény becsét és hatását nem károsító, mint éppen itt.

Ez eszmekörben otthonos Lamartine, ezen teljesen uralkodik. Az isten és világ, természet és szerelem körüli nagy kérdések bármily kimerithetlenség legyenek is, költőnk mégis kimerítette, kiválólag csak egy oldalukat tárgyalván: az isten és természet nagyságát és az ember gyarló voltát. Okvetlen méltó tárgya ez a gyásznak és elegiának, de egyszersmind oly tárgy, mely nagyon közel áll határához annak, mit költőinek nevezünk. Lamartine nem figyelt mindég ezen határvonalra, és reája is illik Schiller találó mondata: „az ember hitvány nyomorult, tudom; de ezt akarám éppen elfelejteni, s jöttem, jaj: hogy bánom, hozzád!“

Lamartine ellentéte s egyszersmind kiegészítője Victor Hugo (szül. 1802). Lamartine lágy, olvadó, zilált, merengő, — Hugo fényes, nagyszerű és pompás; amaz formáiban egyhangu, emez zöngzetes és változékony. Ugy két oldal felé meritik ki a francia szemlélődési költészetet. ²⁾ Hugo méltán a romanti-

¹⁾ Kreyszig. Geschichte der französ. Nationalit. 316. l.

²⁾ Gottschal. Poetik 326. l.

cismus: szószólójának tartatik, melynek zászlója alatt költött és küzdött. Ez irány jelességei s hiányai nála legkirivóbbak, habár az utóbbiakat tagadni vagy legalább eltakarni igyekszik. Valamint a német úgy a francia romanticismus is homályos és zilált, világos cél és elvi egység nélküli. Ezen ziláltság Hugonál leginkább azon furcsa, majdnem nevetséges állásban mutatkozik, melyet kora politikai pártjai irányában elfoglalt: ő minden zászlóhoz esküdt, hogy rövid lelkesedés után szint oly gyorsan odahagyja. Mint a politikusban úgy a költőben is hiányzik a jellem, mely nyomhatja egyedül a költeményekre a klasszikainak, a tökélyesnek bélyegét. Mind az által Hugo valódi költő, lángeszű és szellemes, mély és igaz, — habár nem is ment képtelen, nevetséges, gyakran hóbortos túlzások és kicsapongásoktól. Nagysága nem alapszik amaz, a társadalom árnyoldalait és eszeveszettségét előszeretettel tárgyazó, borzadalmas regényein (melyeknek költői becse kétes), hanem lyrai költészetén, és különösen ide tartozó költeményein („Les feuilles d' automné, les chants de crepuscule, les voix intérieures, les rayons et les ombres,“ és „les contemplations“). Hugo a lyra majdnem minden alfaját művelé, teljes szerencsével azonban csak a reflectáló költészetet. Hódolt ő is a rhetorikai pompának, a francia költők ezen sajátságának, — de végre ezen tértől elfordult, és önkeblébe pillantott. Itt minden hang és hangulat rendelkezésére áll, — mint ritka költőnek. Majd benső és lágy, majd megragyogó és pompás, most a természetbe aztán meg a gyermekvilágba elmerülve; itt általános elméletekben mozog, ott pedig a természet és az emberi élet kis világát fogja föl és művészi ihlettséggel adja elő. — Hugo ezen tulajdonságok által a világirodalom legsokoldalubb lyrikusainak egyike. Ezen fényoldalak azonban nagy fogyatkozások által ellensúlyoztatnak némileg. Áradozó, dagályig nyomatékos, mindig

eredetinek akar látszani és azért oly képek és kifejezések után kapkod, melyek a költészettől távol vannak és amelyeket a józan ész nem ismer. De a hol ezen képek csakugyan találók és ritka költői szépségűek, ott a költő oly túlsággal halmozza, hogy nemcsak magát a gondolatot, hanem egymást is elszorítják és elnyomják.

Hugo költeményei, melyek bennünket közelebből érdekelnek, nagyobbrészt az elegiai költészet gyöngyeiként ragyognak. Ha „Őszi lombjai“-ban tűnő ifjúságára édesbúsan pillant vissza — s ugyanazon gyűjteményben az emberi kebel legtisztább és legnemesbb érzelmeit, bánatos meghatottsággal adja elő: szivünk mélyében elfog és elragad bennünket. A következő költemények a költőt oly téren mutatják, mely őt tárgyunkon majdnem kívül helyezi. A skepticismus eltölti egész lényét és a világ minden szépségeiben örömet lelmi nem hagyja; nem hágy az neki reményeket oly időben, hol a remény minden jobb és nemesebb érzelmű kedélynek annyira szükséges. Ezen költemények szomorú képét vázolják a társadalom visszataszító voltának.

A romanticismus harmadik szószólója Alfred de Musset († 1857), ki kitünő tehetségét testet és szellemet megrontó feslett és ledér Orgiákban pazarlá el. Éltének ezen jelleme költészetére sem maradhatott szomorú befolyás nélkül; mert megfosztotta azt azon nemes mértéktől, mely nélkül valódi költészet lehetetlen. Noha képekben és gondolatokban túlzott, stylban és nyelvben nyers, kétségbeesésig skeptikus: mégis sikerültek neki egyes művek, melyek fényes tehetségeit fennen hirdetik.

Ezen férfiak után a romanticismus tovább fejlődésében kevés haladás mutatkozik, — t. i. a jó irányu haladást értve. Mindenkor visszataszító benyomást gyakorol, ha látjuk, mikép használják föl a követők egy jeles tehetség minden eszközeit, hogy

mesterük gyöngéin, természetlenségein, sőt képtelenségein túltegyenek. Ezt p. o. Edgar Quinet drámáiban észlelhetjük.

A dráma és a regény ezen kor ziláltságának, elvtelenségének és ellenzeteinek sokkal világosabb képét rajzolja, mint a korlátoltabb formájú lyrai költészet, mely csekély terjedelménél fogva minden áthágásokat, ha nem is megtilt, de még is gátol. — A valódi elegiai hangulat más műfajokkal mily könnyen párosul, arról Béranger chansonjai világosan tanuszkodnak. Béranger gyakran oly hangokat zeng, melyeket csak elegiaiaknak nevezhetünk. Így különösen, ha a szegények sorsát fösti és a nyomort és szolgaságot rajzolja, melyekben azok sanyarognak.

Ide tartozik p. o. „a vén csavargó“ (le vieux vagabond) című kitünő költeménye, melynek hőse nyomor és munkátlanság miatt csavargóvá lett:

Mig ifjú voltam, művészeknél
Kértem munkát keresetet,
Nekünk nincs annyi munkánk, lódulj,
Eredj koldulni, így-feleltenek.

Hiába volt minden törekvése: „lophattam volna mint más szegény“ úgymond, „de nem, csak tartottam kezem;“ csak a gyümölcsöt szakítá le, mely az útféli fán terem, és

Húszszor záratták reám immár
Ezért a börtön ajtaját,
Elrabolván a vén földönfutónak
Egy birtokát, a napnak sugarát.

Most fájdalma egész erejével fakad ki a szerencsétlen:

Van-e hazája a szegénynek?
Mit ér buzátok, borotok
Nekem, ipartok, dicsőségtek,
Egybegyült szónokaitok?

„Miért nem tiportatok el mint a láb alá terem-
tett férget, vagy mindenek javára tenni mért nem
tanítottatok meg?“ kiált föl a „vénülten fáradt“ be-
teg, ki az árokban meghalni akar:

Egy kedvezőbb szél és a féreg
Szorgalmas hangyává leendett,
S szeretett vér testvér gyanánt, ki
Most úgy hal meg mint ellenségetek!

(Ford. Vajda T.)

Ezen zürhanggal végződik a költemény. Ilyen
körülmények rajzolásánál komor és valóban elegikai
lesz a költő vidám, könnyed lyrája.

Az újabb korban feltűnt munkások költészete
nagyrészt Béranger ezen dalain alapszanak, de tö-
lünk e helyt távol esnek.
